

Анотація

У статті обґрунтовується твердження про те, що Михайло Стельмах — насамперед глибоко народний, а не радянський письменник. Також розглянуто його повість «Гуси-лебеді летять» з точки зору народної творчості й педагогіки, зокрема — значення родинних цінностей, зв'язку поколінь, філософського ставлення до життя, духовного розвитку, трудового та розумового виховання тощо.

Аннотация

В статье обосновывается утверждение о том, что Михаил Стельмах — прежде всего глубоко народный, а не советский писатель. Также рассмотрена его повесть «Гуси-лебеди летят» с точки зрения народного творчества и педагогики, в частности — значения семейных ценностей, связи поколений, философского отношения к жизни, духовного развития, трудового и физического воспитания и т.д..

Annotation

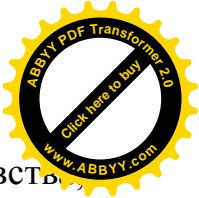
It is proved in the article that Michael Stelmach is not the Soviet writer, but a deeply national person. His story "Goose swans fly" is also discussed from the folk art and pedagogy viewpoint, including the significance of family values, relations between generations, philosophical attitude to life, spiritual development, work and physical education etc.

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА В ПОВІСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА «ГУСИ-ЛЕБЕДІ ЛЕТЯТЬ»

Марина Павленко, м. Умань

За словами сучасного письменника, очільника НСПУ Віктора Баранова, спадщина Михайла Стельмаха, попри те, що офіційно належить до «радянської» літератури, є народною у найширшому розумінні цього слова [2; 2]. Зрештою, навіть радянські видання творів Михайла Стельмаха мусили визнавати, що, крім того, що письменник славить «комуністичну партію, яка здружила радянські народи у велику ленінську сім'ю» [1; 4], він ще й «захоплюється збиранням усної народної творчості: пісень, казок, легенд, прислів'їв та приказок» [1; 4] і що народна творчість для нього була «благодатним ґрунтом» [1; 4].

Що ж до повісті М.Стельмаха «Гуси-лебеді летять...», на якій ми, обмежені площею і часом, вирішили зупинити свій уважніший погляд, то її

цілком справедливо можна назвати енциклопедією якщо не народознавство, то, принаймні, українського дитинознавства й народного виховання.

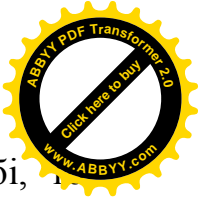
Вже на початку твору, в словах Михайликового дідуся про те, що «скресне крига на ріках та озерах, розмірзнеться сік у деревах, прокинеться грім у хмарах, а сонце своїми ключами відімкне землю» [5; 20], вчувається зачин величної поеми дитинства, писаної на красі народної пісні, на живлющій силі рідної землі, на споконвічному славетному єднанні старшого й молодшого поколінь. Протягом всього наступного тексту повісті дотримано такої ж поетичності, часом — і гостроти українського слова: «Далеко наперед ви пустили кури..» [5; 55], «Іноді навіть за довгий язик буває сяка-така нарізка на іншому місці» [5; 55] тощо. Численні приказки, прислів'я, що ними пересипано твір, на перший погляд, не завжди мають спорідненість із вихованням, проте всі вони так чи інакше формують душу малого хлопчика, благотворно впливаючи на його естетичне, моральне, патріотичне виховання.

Чи не найбільшої цінності в повісті набирає РОДИНА, традиційна українська сім'я з її повагою до старших, до Матері, до авторитету Батька, з її рівноправністю чоловіка й жінки (це яскраво бачимо на прикладі подружжя дідуся й бабусі, а також — матері й батька Михайлика). Родина, в якій першопочатком і завершенням усього є Любов. Рядки про бабусю й дідуся озвучують народний ідеал сімейних стосунків:

«Гай-гай, уже й життя минуло їхнє, та й досі мої старі жили, як молодята: не тільки на людях, а й поміж собою вони увесь вік були делікатні, уважні, привітні.

Уміли шанувати і добрих людей, і мовчазну скотину, і святу працю, і святий хліб, тільки не вміли шанувати свого здоров'я» [5; 140].

Мимоволі згадується тут і власне життєве кредо письменника. За словами його приятеля — поета Миколи Сома, Михайло Панасович і в останні роки свого життя будував плани на майбутнє, а на зауваги дружини про його тяжку недугу, жартував: «Е ні, народ каже по-іншому: «Вмирати

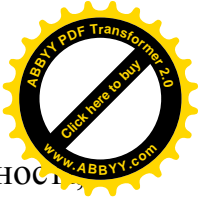

вмирай, а жито сій!» [4; 5]. Адже те жито знадобиться як не тобі, а майбутнім поколінням. Чим не приклад глибинної мудрості й самопожертви?

Втіленням і носієм цієї любові є найменший представник роду — хлопчик Михайлик. Протягом усього твору ми спостерігаємо варту подиву єднання двох сердець — Михайлика і його діда Дем'яна. «У мене такими онуками не поле засіяно!» — цей вислів діда найкрасномовніше виказує всю його пошану до онука. Ставлення старого до хлопчика майстерно балансує на межі, яка відділяє сліпу любов, бажання в усьому догодити внукові («Що попросиш, те і зроблю...» [5; 60], як-от у випадку з вітрячком, що його дідусь змайстрував як іграшку) від прагнення виховати хлопця мужнім і терплячим, справжнім чоловіком. Дід, приховуючи ніжність, часом дозволяє собі й покепкувати з малого, і приструнити, якщо це потрібно для загальної користі справи. Як у кращих зразках народних переказів, саме дідусь прилучає Михайлика до таємниць Всесвіту (розповідь про лебедів, про зорі, про життя на небі), саме він ненав'язливо й мудро вказує хлопчикові шлях у життя: «Сто друзів — це мало, один ворог — це багато» [5; 26], «Ось воно й вийшло так: і ноги в нас не взуті, і голови босі» [5; 137], «...будеш іти межі люди і вибивати іскри» [5; 138]. Навіть своєю смертю (під вікном, де спала бабуня, яку не схотів будити, прибувши серед ночі) Дем'ян показав онукові яскравий приклад життя заради ближнього.

Що ж стосується бабуні — голови роду, так би мовити, по жіночій лінії, то і її скромна особа відіграла значну роль у вихованні онука. Втілення працьовитості, набожності, любові й усіх можливих народних уявлень про ідеал бабусі, вона не так словом, як всім своїм тихим лагідним клопотанням про інших впливала швидше, на підсвідомість, ніж на свідомість Михайлика.

«Дід говорить, що з мене щось буде, бабуся охоче з ним погоджується, а мати — коли як...» [5; 138], — ці слова хлопчика засвідчують віру в нього старшого покоління, хвилювання за його майбутнє, витримане в кращих традиціях народного виховання.

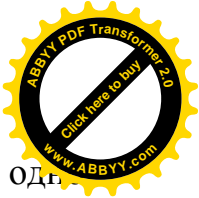

Зі святістю, властивою в таких випадках українській ментальності, змальовує автор образ матері. «Ох, Михайле, Михайле, і що з тебе тільки буде?» [5; 61], — ці материні зітхання, що раз по раз повторюються протягом твору, виказують, передусім, її глибоке вболівання за долю хлопчика. Доброта, жалісливість — головні риси, якими наділено матір у народній педагогіці. Ці ж риси в повній мірі присутні в характері матері Михайлика. Цих же рис навчає й сина: допомагаючи біднішим за себе (ось хоча б наймищці Мар'яні), або виголошуючи такі зворушливі слова: «Бо хто ж і пособить у світі бідному чоловіку, хто дасть йому скибку хліба чи ложку борщу? Ніхто, тільки такий самий злидар» [5; 61].

Сама неписьменна, часом наївна (в своєму страхіві перед книжкою), мати з невичерпним духовним аристократизмом прищеплює хлопчику любов до всього живого, до роботи на землі, уміння спостерігати за природою («Не чуєш, як літо пішло нашим городом?» [5; 62]), переливає йому глибоку поетичність своєї душі.

Материні ж нарікання, а то й різкіші «засоби народної педагогіки» («І що це за мода пішла: не встигнеш босоніж вискочити з хати, як одразу сварять, а то й духопелять тебе і називають махометом, вариводою, лоботрясом.» [5; 21]) можна пояснити, знову ж таки, не чим іншим, як безмежним хвилюванням за здоров'я і життя сина. До того ж, як бачимо, подібні прізвиська й «духопелики» абсолютно не викликають у хлопця образи, ба, навіть служать приводом для жартів над власною особою, оскільки несуть в собі більше показного, ніж справжнього гніву (недарма ж кажуть: «Материн гнів — як весняний сніг, рясно випаде, та скоро розтане», «Материні побої не болять» [3; 74] та ін.).

Постать батька в повісті, який, на жаль, більше часу перебуває поза межами дому — на війні, є, по-перше, драматичним уособленням всієї української історії, коли, як правило, *жінки* несли на собі відповідальність за виховання дітей і ведення господарства (син не відразу впізнає тата, а той, у свою чергу, лише констатує факт, що його син, виявляється, уже вміє

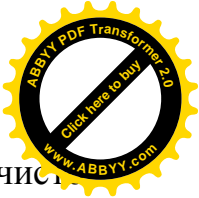
читати). По-друге, згідно з уявленнями народної педагогіки, батько все одне є великим авторитетом в родині, він — опора, захист сім'ї, упевненість її в завтрашньому дні (він зокрема наймужніше, найоптимістичніше сприймає переїзд родини з дідової хати в замшлілу клуню). Взагалі, повна сім'я, яку подибаємо в повісті «Гуси-лебеді летять...» — один з не багатьох, а тому — знаменних — прикладів ідеальної родини в українській літературі.

Життєрадісність, уміння сміятись, бити лихом об землю, радіти життю попри всі негаразди — також належить до прикметних рис традиційної української родини, описаних у повісті.

«Птиця також боса ходить, і не журиться» [5; 27], — цей вислів, мовлений весело Михайликом, є підтвердженням думки, що життя є щасливим настільки, наскільки ми його таким бачимо.

Надзвичайно великої ваги в повісті надається розумовому вихованню, яке споконвіку належало до пріоритетів народної педагогіки. З самого тексту твору можна зібрати чималенький список приказок, прислів'їв та фразеологізмів про мізки, «клепку», «олію» в «макітерці». Мати, говорячи про те, чи буде з хлопця «толк», неодмінно показувала на голову малого, з якої, за її висновками, мусила б спочатку вийти «безтопоч», яка там «крепко хазяйнує» [5; 38]. Повага до освіти, якою пройняті всі герої повісті (навіть мати, яка з осторогою ставиться до книжки, впрошує батька за останні гроші віддати хлопця в науку) тільки підтверджує неабияку роль розумового виховання в народній педагогіці і в творі.

Почуття власної гідності (як-от у випадку з попівською книжкою), уміння мирно спілкуватись, дружити з ровесниками (Михайлик і Люба несуть в собі потенціал майбутньої зразкової сім'ї, яка немовби перейме естафету добра і любові у старшого покоління), прагнення до правди і справедливості, кордоцентризм, патріотизм — ці та інші фактори, які знайшли своє пошанування в народній педагогіці, яскраво і всіма барвами рідного слова висвітлюються в повісті «Гуси-лебеді...». Вважаємо, що саме вони, всупереч деяким вимушеним ідеологічним колізіям (так, наприклад,

характери негативних персонажів у повісті подано однобоко, з чисті «класової» позиції «свій» — «ворог» тощо) забезпечать довге й повнокровне життя повісті в майбутньому, її значення у вихованні прийдешніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко Ігор. На лебединих крилах: Передмова // Стельмах Михайло. Гуси-лебеді летять: Повість. — К.: Веселка, 1966. — С.3-16.
2. Літерат Максим. У Літках над Десною // Літературна Україна. 2012. — 31 травня.
3. Народні прислів'я та приказки / Упорядкування та передмова Миколи Дмитренка. — К.: Редакція часопису «Народознавство», 1999. — 180с.
4. Сом Микола. «Вмирати вмирай, а жито сій» // Літературна Україна. — 2012. — 24 травня.
5. Стельмах Михайло. Гуси-лебеді летять: Повість. — К.: Веселка, 1966. — 158с.